

ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті визначено значущість комунікативних іншомовних компетенцій на тлі впровадження компетентнісного підходу у процесі навчання іноземної мови майбутніх фахівців. Схарактеризовано сутність понять «компетентність» і «комунікативна компетентність»; обґрунтовано необхідність втілення в систему вищої освіти компетентнісного підходу, зорієнтованого на аналіз результатів якості педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу.

Ключові слова: іноземна мова, педагогічна взаємодія, компетентність, партнери, міжособистісні відносини, комунікація, взаємодія.

В статье определены значимость иноязычной коммуникативной компетенции на фоне имплементации компетентностного подхода в процессе обучения иностранному языку будущих специалистов. Охарактеризована сущность понятий «компетентность» и «коммуникативная компетентность»; обоснована необходимость имплементации в систему высшего образования компетентностного подхода, ориентированного на анализ результатов качества педагогического взаимодействия субъектов учебного процесса.

Ключевые слова: иностранный язык, педагогическое взаимодействие, компетентность, партнеры, межличностные отношения, коммуникация, взаимодействие.

The article significance of communicative competence against implementation of competence approach to the foreign language skills development of the future professionals is determined. the essence of the concepts of «competence» and «communicative competence»; the necessity of implementing the system of higher education competence approach, focused on the analysis of the quality of pedagogical interaction of subjects of educational process are characterized.

Key words: foreign language, pedagogical interaction, competence, partners, interpersonal relations, communication and interaction.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку України, процеси реформування суспільства потребують переосмислення змісту вищої освіти, мета якої сьогодні співвідноситься з формуванням компетентностей, необхідних для життя у мінливому, індивідуалізованому, високотехнологічному світі XXI століття, оновленням педагогічних концепцій, спрямованих на підвищення дієвості взаємодії педагога та студентів, гуманізацію стосунків між людьми. Нові перетворення в

системі вищої освіти повинні забезпечувати ефективність навчально-виховного процесу, стимулювати пошук науково обґрунтованих та більш результативних підходів до організації педагогічної взаємодії учасників навчального процесу у вищих навчальних закладах.

Реформування системи освіти України в галузі іноземних мов відповідає Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти (2003), що підготовлені за участю міжнародних експертів. Актуальність проблеми в умовах зростаючої потреби в готовності майбутнього фахівця залучатися до спільної діяльності визначається необхідністю формування у студентів культури міжособистісних відносин, що виявляються в процесі взаємодії з іншими людьми, при організації особистісного простору людини і залежно від характеру взаємодії її агентів, форм вираження та задоволення їх потреб і бажань, використання індивідуальних природних здібностей і можливостей, діяльності у відкритому інформаційному просторі.

Аналіз актуальних досліджень. Ще в середині ХХ століття на тлі негативних наслідків пояснювально-ілюстративного характеру організації навчання, що призвело до посилення протиріччя між вимогами студента в розвитку своїх схильностей, інтересів і традиційною малоактивною системою навчання, у дидактиці почався пошук нових ефективних способів організації педагогічної взаємодії, ефективність якої багато у чому залежала від рівня комунікативної компетенції учасників навчального процесу. Ґрунтовний аналіз досліджень у галузі педагогіки та соціальної і педагогічної психології свідчить, що значна кількість учених (Б. Ананьєв, Г. Андреева, І. Богачок, Н. Бодровська, І. Зимня, Є. Ісаєв, В. Кан-Калик, М. Каган, О. Леонтєв, Л. Петровська, А. Реан, Н. Шевандрін та ін.) у зв'язку із вивченням взаємодії індивідів визначають поняття комунікативної компетентності. Кількість прихильників (Н. Бібік, В. Байденко, Л. Буркової, Л. Вашенко, Г. Єльнікової, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Кузьмінського, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун, В. Рябова, О. Савченко та ін.) компетентнісного підходу поступово збільшується. Отже, у більшості дослідників не викликає сумніву, що в основу забезпечення якості освіти повинні бути покладені компетенції, які позначають інтегровані характеристики діяльності працівника.

Мета статті – визначити значущість комунікативної компетенції на тлі впровадження компетентнісного підходу задля розвитку майбутніх фахівців. Усе це порушує ряд питань, які необхідно вирішити, а саме: визначити сутність поняття «компетентність»; обґрунтувати важливість опанування комунікативними компетентностями май-

бутнім фахівцем на заняттях з іноземної мови, а також необхідність втілення в систему вищої освіти компетентнісного підходу, зорієнтованого на аналіз результатів якості педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу.

Виклад основного матеріалу. Останнє десятиріччя ХХ століття відзначилося вступом України в самостійний період розвитку гуманістичної педагогічної культури, який оцінений багатьма вченими як кризовий для системи вищої освіти. Вища школа вже не могла більше рухатися у межах традиційної парадигми, чимало методів та форм організації педагогічної взаємодії якої уже застаріли.

У сучасній вітчизняній педагогіці відома значна кількість різних підходів, що перебувають в основі підготовки фахівців. Зокрема існують як уже відомі й усталені (традиційно – знаннєцентристський, системний, діяльнісний, комплексний, особистісно орієнтований, особистісно діяльнісний), так і нові, що увійшли в науковий обіг порівняно недавно, а саме: ситуаційний, контекстний, поліпарадигмальний, інформаційний, ергономічний та компетентнісний підходи. Методології першої групи підходів певною мірою розроблені. Так, у науково-педагогічній літературі переконливе обґрунтування одержали системний, діяльнісний і комплексний підходи, суть яких розкрита з позицій філософії, психології та педагогіки. Незважаючи на те, що особистісно орієнтований й особистісно діяльнісний підходи набули в останні роки поширення серед теоретиків і практиків освіти, вони недостатньо досліджені. Щодо другої групи підходів, то вони ще не отримали достатнього наукового обґрунтування, проте знаходять все більше визнання серед дослідників.

Ідея компетентнісного підходу в педагогіці зародилася на початку 80-х років минулого століття, коли в журналі «Перспективи. Питання освіти» була опублікована стаття В. де Ландшеер «Концепція «мінімальної компетентності». Спочатку йшлося не про підхід, а про компетентність, професійну компетентність, професійні компетенції особистості як мету та результат освіти. При цьому компетентність трактувалася як «поглиблене знання предмету або засвоєння вмінь». Мірою освоєння поняття відбувалося розширення його обсягу і змісту. Так, наприкінці минулого століття почали з'являтися наукові праці, де йшлося вже про компетентнісний підхід в освіті (В. Болотов, Є. Коган, В. Кальний, А. Новиков, В. Сериков, С. Шишов, Б. Ельконін та ін.). Визначення суті компетентнісного підходу потребує з'ясування того, що вважається підходом узагалі. У літературі поняття «підхід» використовується як базове методологічне по-

няття, що презентує основу знань як сукупність прийомів, принципів і методів навчання та виховання, вибір напрямку, особлива форма (система) діяльності (аналізу), засіб, шлях досягнення мети, тобто – це програма дій, що розглядає педагогічні явища під певним кутом зору, з певної позиції» [9, с. 508]. Утім, підхід деякі вчені зводять до методу (наприклад, йдеться про системний підхід або системний метод тощо). На нашу думку, підхід – більш широке поняття, ніж метод. Метод – більш вузьке поняття, що включає знання про те, як діяти у певній ситуації, для вирішення певного завдання.

Зважаючи на вищезазначене розуміння підходу, розкриємо зміст поняття «компетентність». Компетентнісний підхід у визначенні цілей і змісту освіти не є зовсім новим. У теорії та практиці управління персоналом уже досить давно використовуються поняття «компетентність» і «компетенція».

Термін «компетентність» є похідним від слова «компетентний». Слово «компетентний» походить від лат. *Competens* – відповідний, здатний. У перекладі з англійської «*competence*» – 1) компетентність 2) вміння, спроможність 3) достаток, добрий матеріальний стан 4) компетенція, правомочність (Webster/Abby). У тлумачному словнику сучасної української мови (за ред. І. Забіяки) слово «компетентний» розглядається як «1. Такий, що має достатні знання в певній галузі, (який ґрунтується на знанні; кваліфікований). 2. Такий, що має певні повноваження». Отже, факт невизначеності остаточної дефініції цих понять пояснюється іншомовним їх запозиченням та проблемою їх влучного перекладу українською мовою. Наприклад, у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти відправне поняття «компетенція» розглядається як «сума знань, умінь та характерних рис, що дозволяє особистості виконувати певні дії» [3, с. 9].

Аналіз наукових джерел свідчить, що компетенції в сучасній педагогіці професійної освіти часто розглядають як новий, зумовлений ринковими відносинами, тип цілепокладання в освітніх системах. У педагогічному словнику «компетентність» розглядається як «здібність серед множини рішень вибрати найбільш оптимальне, критично усвідомлене». В. Бланк визначає «компетентність» як «здібність до актуального виконання діяльності» [9, с. 318]. Разом із тим, В. Лозова зазначає, що компетентність має інтегративну природу, оскільки її джерелом є різні сфери культури (духовна, громадянська, соціальна, педагогічна, управлінська, правова, етична, екологічна та ін.), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси [5, с. 5].

Так, В. Байденко і Б. Оскарссон використовують поняття «базові навички» як «особистісні та міжособистісні якості, здібності, навички і знання, що виражені в різних формах у різноманітних ситуаціях роботи і соціального життя» [1]. До переліку базових навичок відповідно до визначення автори включають: комунікативні навички та здібності; творчість; здатність до креативного мислення; пристосовність; здатність працювати в команді; здатність працювати самостійно; самосвідомість і самооцінка [1]. На думку Б. Ельконіна, «компетентність» — це міра включеності людини в діяльність». Фактично компетентність — це «здатність людини вирішувати будь-які проблеми» [9, с. 319]. Цей підхід, що орієнтований на нове бачення цілей і оцінку результатів професійної освіти, висуває свої вимоги і до інших компонентів освітнього процесу — змісту, педагогічних технологій, засобів контролю та оцінки.

Отже, компетентнісно-орієнтована професійна освіта — це реакція професійної освіти на зміну соціально-економічних умов, а також на процеси, що з'явилися разом з ринковою економікою. Ринок висуває до сучасного фахівця цілий ряд нових вимог, які недостатньо враховані або зовсім не враховані у програмах підготовки фахівців. Ці нові вимоги не пов'язані безпосередньо з тією чи іншою дисципліною, вони мають надпредметний характер, відрізняються своєю універсальністю. Компетентнісний підхід має свої, власне педагогічні, передумови як у практиці, так і в теорії. Щодо практики професійної освіти, то педагоги вже давно звернули увагу на розбіжність між якістю підготовки випускника, що забезпечується навчальним закладом (ВНЗ), і вимогами, які висуваються до фахівця реальною професійною діяльністю, ринком праці та роботодавцями. Така невідповідність мала місце і в доринкових умовах. Наприклад, усім відома фраза, якою часто зустрічали випускників професійних навчальних закладів, особливо технічного профілю: «Тепер забудь те, чому тебе навчали в інституті, і слухай мене!». Сьогодні, коли з'явилися недержавні підприємства, керівники та власники яких висувають чіткі вимоги не тільки до рівня освіти, а й до особистих, ділових, моральних якостей фахівців. Суттєво також те, що педагоги і раніше визнавали, що отриманий студентами систематизований набір знань і умінь не відповідав змісту професійної діяльності в багатьох аспектах. Високі бали на іспитах не гарантували молодому фахівцю його подальшу конкурентоспроможність. Наприклад, частою причиною відхилення кандидатури молодого випускника після співбесіди із роботодавцем у галузях медицини, юриспруденції та інших сферах, що передбачають

безпосередню роботу з людьми, стає відсутність розвинених комунікативних здібностей або некомунікабельність, тобто надмірна «сухість» спілкування. За словами Лі Якокка, відомого менеджера, досягнення успіху у фінансовому відношенні лише на 15% залежить від знання своєї професії, а на 85% – від умінь спілкуватися з колегами, «схиляти» людей до своєї думки, рекламувати себе і свої ідеї тощо [7]. Дані приклади свідчать про наявність лакун у підготовці фахівців, що зумовлено недостатньою увагою викладачів вищих навчальних закладів до розвитку багатьох особистісних і соціальних компетенцій, які, зрештою, і визначають конкурентоспроможність випускника.

В історії вітчизняної педагогічної теорії давно відомі концепції змісту освіти (І. Лернер, В. Краєвський, В. Ледньов), в яких наголошувалося на важливості творчої діяльності студентів, концепція проблемного навчання (М. Махмутов, І. Лернер, Д. Вількеєв та ін.), яка орієнтована на розвиток розумових здібностей, творчого мислення, умінь вирішувати проблеми, тобто знаходити вихід зі складних ситуацій. З історії освіти та педагогічної думки можна навести ще багато прикладів теоретичних концепцій і практичних доробок педагогів-новаторів (Х. Лійметс, В. Ільїн, В. Шаталов, С. Лисенкова та ін.), в яких обґрунтовано необхідність формування в учнів поряд зі знаннями і вміннями таких властивостей, як самостійність, комунікативність, прагнення і готовність до саморозвитку, сумлінність, відповідальність, творчі здібності та ін.

У науковий обіг останнім часом увійшли нові словотерміни такі, як «мовленнєве спілкування» та «комунікативна компетенція». Поняття комунікативної компетентності вважається складовою педагогічного спілкування. Критерії комунікативної компетентності вперше були сформульовані Т. Гордоном, який визначив її як уміння вийти з будь-якої ситуації, не втративши власної внутрішньої волі, не давши втратити її партнеру по спілкуванню. Так, основним критерієм компетентності є партнерська позиція в спілкуванні «на рівних» (на відміну від «прибудови зверху» чи «прибудови знизу»). Поняття «компетентність» та «професійна компетентність» досліджувалися в різних аспектах у наукових працях В. Бондаря, Л. Алексеевої, Н. Шаболдіної, А. Алексюка, І. Зязюна, Л. Кондрашової, А. Маркової та ін.

Поняття «комунікативна компетентність», яке отримало поширення наприкінці 90-х рр., у науці тлумачиться доволі варіативно [6, с. 156]. Учені вважають, що саме завдяки комунікативній компетенції особистість здатна адекватно сприймати та породжувати висловлювання. Наприклад, А. Бодальова зауважує, що виокремлення кому-

нікативного аспекту в цілісному процесі педагогічного спілкування є умовним. Воно необхідно для теоретичного аналізу цього феномена, виявлення його сутності і визначення шляхів удосконалення. В останні десятиліття у зв'язку з активною практикою впровадження програм із розвитку компетентності спілкування в різних сферах ця проблема інтенсивно розробляється багатьма психологами. Так, розглядаючи поняття «компетентність», І. Зимня виділяє компетентність взаємодії людини із іншими людьми [4, с. 76]. Наприклад, Л. Петровська зазначає, що комунікативна компетентність передбачає розуміння мотивів, намірів, стратегій поведінки, фрустрації партнерів зі спілкування, розуміння соціально-психологічних проблем взаємопорозуміння, оволодіння техніками спілкування [10]. Подібне трактування пропонує Л. Столяренко. На її думку, «комунікативна компетентність — здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Для ефективної комунікації характерно: досягнення взаєморозуміння партнерів, краще розуміння ситуації і предмета спілкування (досягнення більшої визначеності в розумінні ситуації сприяє вирішенню проблем, забезпечує досягнення цілей з оптимальною витратою ресурсів). Комунікативна компетентність розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії» [11, с. 76].

Українська дослідниця В. Пікельна розглядає педагогічну комунікацію як складову професійної компетенції педагога, наголошуючи, що комунікації треба вчитися [8, с. 6]. У роботах Ю. Ємельянова, Л. Петровської, Л. Столяренко під комунікативною компетенцією розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми. До складу компетентності включають деяку сукупність знань і умінь, що забезпечують ефективне протікання комунікативного процесу [10; 11].

Німецькі науковці К. Менг та Б. Крафт розглядають комунікативну компетентність як «специфічну систему різних видів уживаних значень», лише частково усвідомлені індивідом знання, які є предметом розмови або міркування, регулюють «інтерактивну діяльність мовленнєвого спілкування» [11, с. 76]. Крім того, вчені вважають, що саме завдяки комунікативній компетенції особистість здатна адекватно сприймати та породжувати висловлювання. Польський учений Р. Квасніша зазначає, що «комунікативні компетентності спрощено можна розглянути як здатність до широкого діалогу. Але йдеться не стільки про знання риторики й засвоєння культури і тех-

ніки дискусій, скільки про глибокі роздуми над проблемою розуміння Іншого й Себе одночасно з іманентною здатністю толерантного сприймання іншої особи як особистості» [2, с. 23].

Слід зазначити, що комунікативна компетенція складається із декількох складових, а саме мовної та мовленнєвої. Як визначається у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти, комунікативними мовними компетенціями вважають такі, «що забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби» [3, с. 9]. При цьому, «види мовленнєвої діяльності реалізуються в комунікативній мовленнєвій компетенції особи у специфічній сфері у вигляді процесів сприйняття або продукування одного чи більшої кількості текстів (усних або письмових) з метою виконання певного завдання» [3, с. 10]. Разом із тим, слід звернути особливу увагу на процес мовлення, який є «рядом нейрологічних та фізіологічних явищ, що відбуваються під час усної або письмової продукції або редукції» [3, с. 10]. Саме під час цього процесу реалізуються усі три функції мови – соціальна, інтелектуальна й особистісна [4, с. 14 – 15]. Соціальна функція характеризує мову як засіб спілкування у формі взаємодії агентів комунікативної ситуації, завдяки чому відбувається засвоєння суспільно-історичного, соціального та культурного досвіду. Друга – інтелектуальна функція передбачає формування мовної свідомості людини та є провідним фактором її інтелектуального розвитку. До третьої, особистісної функції належать «особистісні» характеристики мови, тобто мови як засобу усвідомлення людиною власного «Я» і рефлексії, самовираження та саморегуляції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що рівень успішності навчального процесу безпосередньо залежить, з одного боку, від форми організації педагогічної взаємодії викладача і студента, а з іншого – від комунікативних компетенцій кожного з них. Компетентнісний підхід, зумовлений ринковими відносинами, є новим типом цілепокладання в навчальному процесі, який орієнтує на аналіз результатів якості педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу, що включає соціальний, етичний, когнітивний та операційно-технологічний її компоненти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байденко В.И. Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса / В.И. Байденко, Б. Оскарссон // Профессиональное образование и формирование личности специалиста. – М., 2002 – С. 22 – 46.

2. Василюк А. Польська професійна педагогіка про компетентність учителів / А. Василюк // Шлях освіти. — 1998. — №4. — С. 23.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання д. пед. н., проф. С.Ю. Ніколаєва]. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов [изд. второе, доп., испр. и перераб.] / И.А. Зимняя. — М. : Университетская книга, Логос, 2008. — 384 с.
5. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : [навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів] / В.І. Лозова., А.В. Троцько. — Харків, 1997. — 338 с.
6. Менг К. Онтогенез речевого обучения / К. Менг // Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду / [под ред. Ф.А. Сохина та О.С. Ушаковой.] — М. : АПН СРСР, 1987. — С. 55 — 62.
7. Наперов В.Я. Разговаривая с Ли Якоккой / В.Я. Наперов // Специалист. — 2000. — №4. — С. 32.
8. Педагогика высшей школы : сб. науч. работ №22. — Специальный выпуск : Формирование профессиональной компетентности будущих учителей — 2008 / [Редкол. : Буряк В.К. (глав. ред.) и др.] — Кривой Рог : ЛГПУ, 2008. — 270 с.
9. Педагогика : словарь научных терминов / В.В. Князева. — М. : Вузовская книга, 2009. — 872 с.
10. Петровская Л.А. Компетентность в общении : социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 216 с.
11. Столяренко Л.Д. Основы психологии / Л.Д. Столяренко. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. — 327 с.